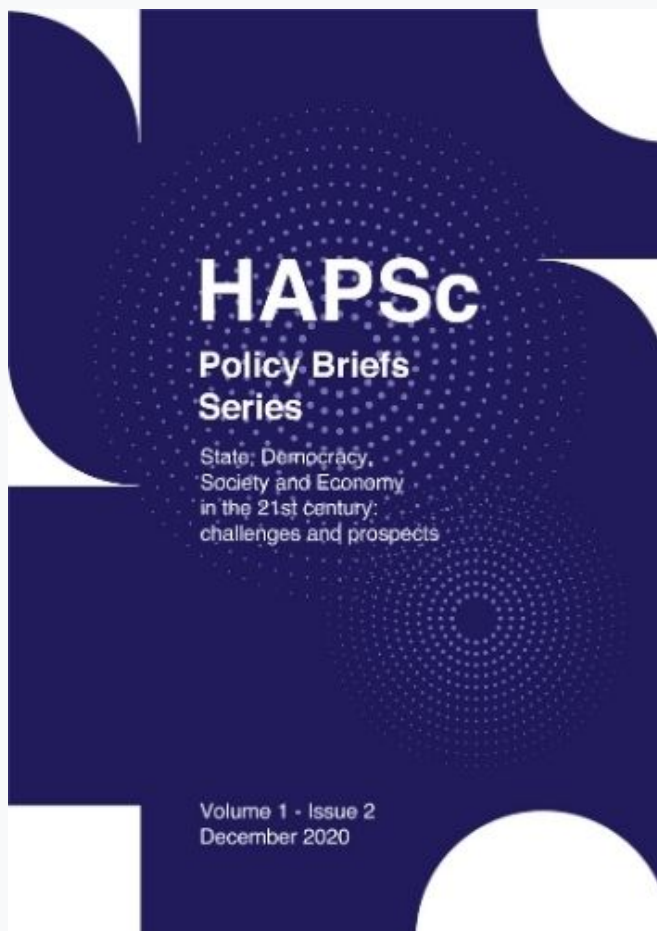

HAPSc Policy Briefs Series

Vol 1, No 2 (2020)

HAPSc Policy Briefs Series

Immigration, Refugees and Human Rights

Ioannis Mouroutsos

doi: [10.12681/hapscpbs.26497](https://doi.org/10.12681/hapscpbs.26497)

Copyright © 2020, Ioannis Mouroutsos

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Mouroutsos, I. (2020). Immigration, Refugees and Human Rights. *HAPSc Policy Briefs Series*, 1(2), 241–248. <https://doi.org/10.12681/hapscpbs.26497>

Immigration, Refugees and Human Rights¹

Ioannis Mouroutsos²

Abstract

This article presents the operation and implementation of the European HELIOS program in Greece which focuses on refugees and immigrants. It also analyzes the implementation of the program and actions in the field of housing, education and resettlement of refugees in local communities. At the same time, the role of local government in the implementation of the HELIOS program is highlighted as well as further initiatives by the Local Government for the orderly settlement and living of immigrants and refugees in local communities.

Keywords: immigration; refugee crisis; local administration; project Helios; refugees; immigrants; Greece.

Μετανάστευση, Πρόσφυγες και Ανθρώπινα Δικαιώματα

Ιωάννης Μουρούτσος

Περίληψη

Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται η λειτουργία και εφαρμογή του Ευρωπαϊκού προγράμματος HELIOS στην Ελλάδα το οποίο επικεντρώνεται στους πρόσφυγες και μετανάστες. Επίσης, αναλύεται ο τρόπος υλοποίησης του προγράμματος και οι δράσεις στον τομέα της στέγασης, της εκπαίδευσης και της εγκατάστασης των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες. Ταυτόχρονα, επισημαίνεται ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην εφαρμογή του προγράμματος HELIOS, καθώς και η περαιτέρω ανάληψη πρωτοβουλιών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση για την εύρυθμη εγκατάσταση και διαβίωση των μεταναστών και των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες.

Λέξεις Κλειδιά: μεταναστευτικό, προσφυγική κρίση, τοπική αυτοδιοίκηση, πρόγραμμα Helios, πρόσφυγες, μετανάστες, Ελλάδα.

Εισαγωγή

Η Ελλάδα συγκαταλέγεται στα κράτη – μέλη που βίωσαν μια άνευ προηγουμένου αυξανόμενη πίεση μεταναστευτικών ροών, οι οποίες κορυφώθηκαν το 2015-2016 και είχαν ως αποτέλεσμα την εισροή μεγάλου αριθμού μεταναστών και προσφύγων στα νησιωτικά παράλια της χώρας. Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας αποτελεί αναμφίβολα το μεταναστευτικό ζήτημα λόγω της ιδιαίτερης πολυπλοκότητας και του πολυδιάστατου χαρακτήρα,

¹ To cite this paper in APA style: Mouroutsos, I. (2020). Immigration, Refugees and Human Rights. *HAPSc Policy Briefs Series*, 1(2): 241-248. DOI: 10.12681/hapscpbs.26497

² Ioannis Mouroutsos is PhD Candidate at the Department of Political Science of the University of Crete.

καθώς περιλαμβάνει κρίσιμους τομείς όπως αυτό της οικονομίας και του κοινωνικού κράτους. (Lamb, 2016).

Εξίσου σημαντικό είναι και το ζήτημα της ένταξης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής το οποίο αποτελεί μια έντονη και διαρκή πρόκληση για κάθε τοπική κοινωνία ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Φαινόμενα όπως η περιθωριοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός αυξάνουν την πίεση και ενισχύουν τον ρατσισμό και την ξеноφοβία (Kritikos, 2020).

Ως εκ τούτου, σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η παρουσίαση του Ευρωπαϊκού προγράμματος HELIOS που ξεκίνησε να υλοποιείται πιλοτικά στη χώρα μας το 2019 και συνεχίζει μέχρι και σήμερα, εγγράφοντας στο πρόγραμμα μετανάστες και πρόσφυγες, παρέχοντάς τους στέγαση και σίτιση, δίνοντάς τους παράλληλα τη δυνατότητα παρακολούθησης εκπαιδευτικών σεμιναρίων αλλά και συνεδρίες επαγγελματικού προσανατολισμού για την προώθησή τους στην αγορά εργασίας. Μέσα από τη δομή του παρόντος άρθρου θα αναλυθούν οι στόχοι και η λειτουργία του προγράμματος αλλά και η συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης ενισχύοντας τις δεξιότητες των ωφελουμένων ώστε να αποκτήσουν οι ίδιοι σταδιακά αυτονομία μέσα στις τοπικές κοινωνίες. Καταληκτικά, θα αναφερθούν πρωτοβουλίες διοικητικής υποστήριξης που πρέπει να αναληφθούν από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ενσωμάτωση και ένταξη των προσφύγων – μεταναστών στον ιστό της τοπικής κοινωνίας, διασφαλίζοντας ένα καλύτερο επίπεδο διαβίωσης και ευημερίας.

Κύρια Ανάλυση

Το Φθινόπωρο του 2019 η ελληνική κυβέρνηση, για να αποσυμφορηθούν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, ανακοίνωσε ότι θα εγκατασταθούν μετανάστες και πρόσφυγες σε πολλά σημεία της Ελλάδας, σε ποσοστό που δεν θα είναι πάνω από 1% του πληθυσμού ανά Περιφέρεια, ενισχύοντας τις υποδομές και τις υπηρεσίες στις τοπικές κοινωνίες, ώστε να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες της έκτακτης φιλοξενίας (Ναυτεμπορική, 2019). Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύθηκαν στον τύπο (Το Ποντίκι, 2019), ο συνολικός αριθμός προσφύγων και μεταναστών που θα μετακινηθεί από τις Περιφέρειες Βόρειου και Νότιου Αιγαίου προς τις υπόλοιπες Περιφέρειες της χώρας, αντιστοιχεί σε ποσοστό 1% για κάθε Περιφέρεια, με βάση τον πληθυσμό της και καταγράφεται αναλυτικά στον πίνακα που ακολουθεί.

Πηγή: Εφημερίδα Το Ποντίκι

Οι Περιφέρειες και οι Δήμοι με τη σειρά τους, για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στην πρόκληση εγκατάστασης και φιλοξενίας των προσφύγων, χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω προγραμμάτων υλοποίησης για την ένταξη των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες προσφέροντας σίτιση και στέγαση, όπως επίσης και προγράμματα για την εκπαίδευση και απασχόλησή τους (Papadopoulos et al., 2019). Ένα Ευρωπαϊκό πρόγραμμα που ξεκίνησε να υλοποιείται πιλοτικά στη χώρα μας το 2019 και συνεχίζει μέχρι και σήμερα είναι το HELIOS (International Organization for Migration – IOM, 2020a).

Πιο αναλυτικά, τον Φεβρουάριο του 2019, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ), σε συμφωνία με το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, προχώρησε σε αίτηση έκτακτης χρηματοδότησης προς την Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων (DG HOME) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την υλοποίηση του προγράμματος HELIOS (Hellenic Integration Support for Beneficiaries of International Protection). Το πρόγραμμα HELIOS σχεδιάστηκε ως μια ολοκληρωμένη παρέμβαση για όλους τους ενήλικες δικαιούχους διεθνούς προστασίας και τα μέλη της οικογένειάς τους, οι οποίοι έχουν αναγνωριστεί από 1/1/2018 και διαμένουν στα στεγαστικά σχήματα του συστήματος υποδοχής (πρόγραμμα ESTIA, πρόγραμμα FILOXENIA, Ανοιχτές Δομές Φιλοξενίας, Κ.Υ.Τ, κ.τ.λ.). Στόχος του προγράμματος HELIOS είναι να διευκολύνει την σταδιακή και ομαλή ένταξη των ωφελούμενων στην ελληνική κοινωνία. Ως εκ τούτου, σκοπός του είναι η

ενδυνάμωση των δεξιοτήτων των ωφελούμενων ώστε να αναλάβουν οι ίδιοι σταδιακά την ανεξάρτητη διαβίωσή τους (European Commission, 2020).

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα παρέχει:

α) Ενίσχυση της αυτόνομης στέγασης των ωφελούμενων που θα έχουν τη δυνατότητα να συνάψουν σύμβαση μίσθωσης στο όνομά τους. Με αυτό τον τρόπο θα περιλαμβάνεται η επιδότηση ενοικίου, η οποία λειτουργεί ως συνεισφορά για την κάλυψη του κόστους ενοικίασης κατοικίας και συναφών βασικών λειτουργικών εξόδων, και επίσης η συνεισφορά στις δαπάνες εγκατάστασης στη νέα κατοικία τους, η οποία προβλέπεται να καλύψει μέρος της εγγύησης της μίσθωσης καθώς και τα πρώτα έξοδα εγκατάστασης. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι ωφελούμενοι θα μπορούν να λάβουν την επιδότηση στέγασης από 6 έως και 12 μήνες.

β) Την δυνατότητα στους ωφελούμενους του προγράμματος, να παρακολουθούν μαθήματα ένταξης για άνω των 16 ετών, εφόσον δεν είναι ήδη εγγεγραμμένοι στη δημόσια εκπαίδευση. Επίσης, τα μαθήματα ένταξης περιλαμβάνουν την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, στοιχεία ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού, καθώς και την επίτευξη δεξιοτήτων που θα ενισχύσουν την ετοιμότητά τους προς εργασία..

γ) Μέσα από ατομικές συνεδρίες επαγγελματικού προσανατολισμού θα δίνεται η δυνατότητα σε πρόσφυγες και μετανάστες να προωθηθούν στην αγορά εργασίας.

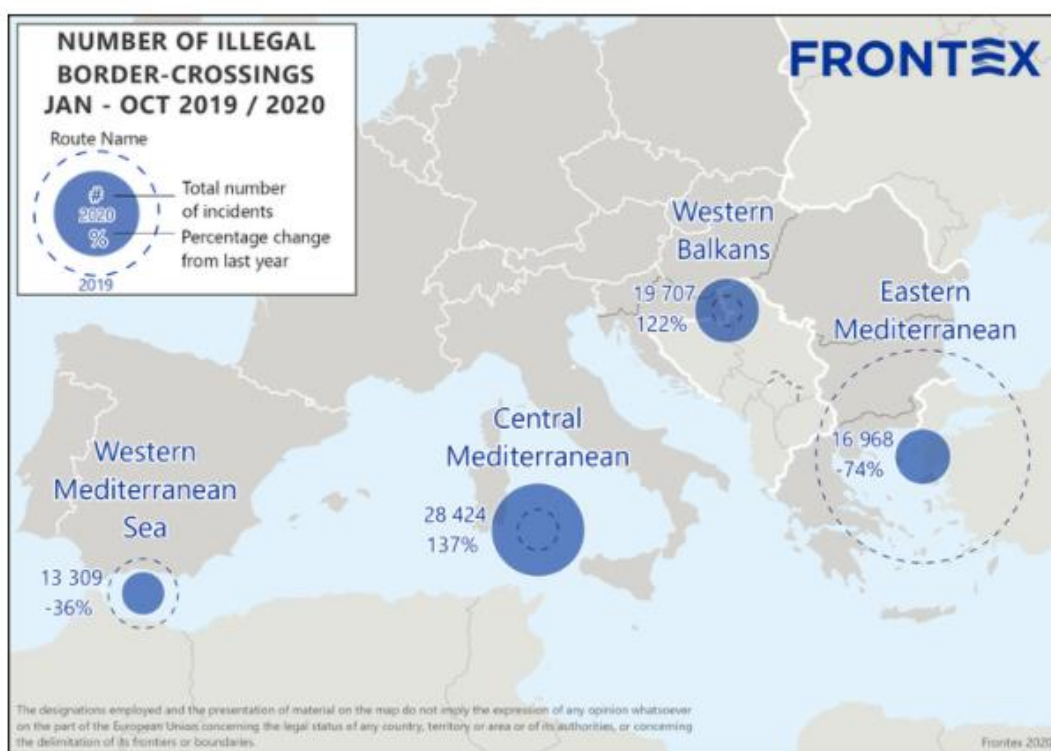
δ) Μέσα από διάφορες δράσεις (αθλητικές δράσεις, πολιτιστικές εκδηλώσεις, κ.ά.), θα προωθείται η κοινωνική συνοχή.

ε) Υφίσταται δυνατότητα παρακολούθησης της διαδικασίας ένταξης μέσω τακτικής αξιολόγησης της προόδου ένταξης των ωφελούμενων, ώστε να διασφαλιστεί ότι βρίσκονται σε θέση να διαπραγματευτούν επιτυχώς με τις ελληνικές δημόσιες υπηρεσίες μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος HELIOS και ότι θα μπορέσουν να ζήσουν αυτόνομοι στην Ελλάδα.

Η υλοποίηση του προγράμματος έχει ήδη ξεκινήσει από την 1η Ιουλίου 2019 και αναμένεται να ολοκληρωθεί στις 30 Νοεμβρίου του 2020 με προοπτική ανανέωσης, όπως ανακοίνωσε σε πρόσφατη τοποθέτησή του ο Υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου (Πρώτο Θέμα, 2020). Η Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης, εκπροσωπώντας την Γενική Γραμματεία Μεταναστευτικής Πολιτικής, παρακολουθεί την υλοποίηση του Προγράμματος HELIOS, όπως και κάθε προγράμματος που σχετίζεται με την κοινωνική ένταξη μεταναστών και προσφύγων, κυρίως μέσω της σύστασης ομάδων εργασίας, ανά άξονα προτεραιότητας του Προγράμματος, με τους εκπροσώπους του ΔΟΜ και παρεμβαίνει υποστηρικτικά για την επιτυχή υλοποίησή του (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2020).

Μέχρι σήμερα και με βάση τα επίσημα στοιχεία που ανακοίνωσε στις 20 Νοεμβρίου 2020 ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης για το πρόγραμμα HELIOS στην Ελλάδα, 21.725 δικαιούχοι εγγράφηκαν στο πρόγραμμα HELIOS και έλαβαν υποστήριξη για ανεξάρτητη διαβίωση ενώ 8.246 δικαιούχοι έλαβαν επιδοτήσεις ενοικίου κατά την εύρεση ανεξάρτητης στέγασης (IOM, 2020b).

Επίσης, δεν πρέπει να αγνοηθεί ο συνολικός αριθμός των προσφύγων και μεταναστών που έχουν εισέλθει στη Ελλάδα συνολικά την περίοδο 2019 και 2020 που ανέρχεται σε 89.374 (UNHCR - Operational Portal Refugee Situations, 2020) από τους οποίους μόλις 21.725 είναι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες και έχουν εγγραφεί στο πρόγραμμα HELIOS (IOM, 2020b). Με βάση τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται ότι χρειάζεται αρκετή προσπάθεια ακόμα για να επιτευχθεί η εγγραφή σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων στο πρόγραμμα HELIOS, συνυπολογίζοντας μέσα σε όλα ότι η προσφυγική ροή συνεχίζεται (Clark, 2020) με αρκετά μειωμένη συχνότητα όπως παρατηρούμε από τα επίσημα στοιχεία της FRONTEX για το 2020.

Πηγή: Frontex (2020)

Σε άλλα στοιχεία, όπως παρουσιάζονται από τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης για την συμμετοχή των ωφελούμενων στις δράσεις του προγράμματος HELIOS, παρατηρείται ότι συνολικά 3.911 συμμετείχαν στη δράση υλοποίησης όσον αφορά τα Εργαστήρια Διαμονής, 4.399 συμμετείχαν σε συνεδρίες παρακολούθησης ενοποίησης, 2.965 έλαβαν μέρος στις εγγραφές μαθημάτων ολοκλήρωσης και τέλος 2.393 παρακολούθησαν Συνεδρίες Συμβουλευτικής Εργασίας (IOM, 2020b).

Επιπρόσθετα, σε όλη την Ελλάδα οι Δήμοι έχουν αναλάβει να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί κοινωνικής ένταξης εφαρμόζοντας Ευρωπαϊκά προγράμματα ενσωμάτωσης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία, όπως είναι ο τομέας της εκπαίδευσης και ο ρόλος ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής σε τοπικό επίπεδο, όπως περιγράφεται στην Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, που παρουσίασε το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2018). Με το πρόγραμμα HELIOS απασχολούνται συνολικά 300 υπάλληλοι σε όλη την Ελλάδα και υπάρχουν παράλληλα 19 Κέντρα εκπαίδευσης ένταξης (IOM, 2020b). Η εν λόγω συμμετοχή και εγγραφή μεταναστών και προσφύγων στα κέντρα εκπαίδευσης που δραστηριοποιούνται σε 19 δήμους της χώρας προϋποθέτει συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η υποχρεωτική συμμετοχή στα μαθήματα ένταξης, η παρουσίασή τους σε κάποιο Κέντρο Ένταξης και Μάθησης για εγγραφή στα μαθήματα ένταξης το αργότερο δύο εβδομάδες αφότου προσκομίσουν στο προσωπικό του HELIOS, το μισθωτήριο συμβόλαιο και τα υπόλοιπα απαραίτητα έγγραφα για το επίδομα ενοικίου. Τα μαθήματα έχουν διάρκεια έξι (6) μηνών για κάθε ωφελούμενο. Οι δικαιούχοι που είναι επιλέξιμοι για εγγραφή στο έργο HELIOS καλούνται να παρακολουθήσουν ενημερωτικές συνεδρίες όπου έχουν την ευκαιρία να μάθουν περισσότερα για το έργο. Κάθε κύκλος μαθημάτων αποτελείται από 360 ώρες διδασκαλίας για μια περίοδο περίπου έξι (6) μηνών, κατά τη διάρκεια των οποίων οι δικαιούχοι παρακολουθούν τρεις (3) ώρες τάξεων την ημέρα, πέντε (5) ημέρες την εβδομάδα. Τα μαθήματα ένταξης είναι διαθέσιμα σε όλους τους δικαιούχους που είναι εγγεγραμμένοι στο HELIOS και είναι τουλάχιστον 16 ετών ενώ είναι υποχρεωτικά για τους δικαιούχους που λαμβάνουν επιδοτήσεις ενοικίασης (IOM, 2020a).

Μια εξίσου σημαντική λειτουργία που έχει εισάγει το πρόγραμμα HELIOS, είναι η δημιουργία μιας διαδικτυακής πλατφόρμας με το όνομα Heliospiti από τον ΔΟΜ και τους συνεργάτες του προγράμματος στον πυλώνα της στέγασης, όπου οι δικαιούχοι του HELIOS μπορούν να αναζητήσουν διαμέρισμα με την υποστήριξη εξειδικευμένου προσωπικού. Σε αυτό το πρόγραμμα συμμετέχουν και οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης ανά Δήμο, καθώς συνεργάζονται με το εξειδικευμένο προσωπικό του HELIOS, για την άμεση εύρεση στέγασης σε πρόσφυγες και μετανάστες.

Στόχος της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι μέσα από πρωτοβουλίες διοικητικής υποστήριξης να συμβάλει στην υλοποίηση προγραμμάτων για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες ώστε να σταθούν στα πόδια τους, να αποκτήσουν δεξιότητες και ικανότητες και να ενσωματωθούν αποτελεσματικά στις τοπικές κοινωνίες, μέσα από δράσεις που εφαρμόζονται στους δήμους.

Το πρόγραμμα HELIOS που παρουσιάστηκε παραπάνω αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την ενσωμάτωση των μεταναστών και των προσφύγων στην τοπική κοινωνία, ωστόσο, προκειμένου να

μπορέσουν οι Δήμοι να ανταπεξέλθουν επιτυχώς στις αυξανόμενες μεταναστευτικές-προσφυγικές ροές, χρειάζονται να υλοποιηθούν περαιτέρω δράσεις πολιτικής μέσα από συγκεκριμένες προτάσεις όπως:

- Να ενισχυθούν οι Μόνιμες Δομές για την ένταξη των Μεταναστών στους Δήμους, ιδιαίτερα σε αυτούς που αντιμετωπίζουν τις αυξημένες ροές των μεταναστών, όπως είναι η ανατολική νησιωτική Ελλάδα, και να στελεχωθούν με το απαραίτητο επιστημονικό και εξειδικευμένο προσωπικό.
- Να ενεργοποιηθούν και να αναβαθμιστούν τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών όπως προβλέπονται στο Νόμο «Κλεισθένης» (Άρθρο 79 του Ν.4555/2018). Ένα μέτρο το οποίο δεν έχει προχωρήσει σε πολλούς δήμους της χώρας και θεωρείται ότι θα βοηθήσει στη διαχείριση και αποτελεσματική λειτουργία του προσφυγικού στις τοπικές κοινωνίες.
- Να γίνουν ενέργειες αντιστροφής των άσχημων στερεοτύπων που επικρατούν πολλές φορές στις τοπικές κοινωνίες για τους μετανάστες-πρόσφυγες μέσω δράσεων διαβούλευσης και ενημέρωσης αλλά και μέσω εμπέδωσης ενός κλίματος που θα διευκολύνει την κοινωνική συνοχή και την απάλειψη των διακρίσεων.
- Να αξιοποιηθούν όλα τα χρηματοδοτικά εργαλεία ενίσχυσης της τοπικής αυτοδιοίκησης για την υποστήριξη στέγασης και σίτισης, όπως επίσης να υλοποιηθούν και όπου υπάρχουν να ενισχυθούν σε τοπικό επίπεδο προγράμματα εκπαιδευτικής υποστήριξης των προσφύγων και των μεταναστών.

Επίλογος

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι το πρόγραμμα HELIOS, αν και εφαρμόζεται μόλις ένα χρόνο στην Ελλάδα, μπορεί να συνεισφέρει θετικά στην ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες με τη συνδρομή των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Εξίσου σημαντικό όμως είναι να ενισχυθούν περαιτέρω οι δράσεις του προγράμματος HELIOS με την παροχή αποτελεσματικών υπηρεσιών, που θα προσφέρουν στους μετανάστες και στους πρόσφυγες τη δυνατότητα να συνεισφέρουν με ίσους όρους στις τοπικές κοινωνίες μέσα από τη συμμετοχή τους στην πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

Clark, W. A. V. (2020). Human Migration. Web Book of Regional Science. Available at: <https://researchrepository.wvu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=rri-web-book> (Accessed: 28/11/2020).

- European Commission (2020). Migrant Integration Information and good practices. Available at: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/helios-project> (Accessed: 25/11/2020).
- Frontex (2020). Situation at EU external borders – Arrivals down in Western and Eastern Mediterranean. Available at: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/situation-at-eu-external-borders-arrivals-down-in-western-and-eastern-mediterranean-7WsLzx> (Accessed: 30/11/2020).
- International Organization for Migration – IOM (2020a). Hellenic Integration Support for Beneficiaries of International Protection (HELIOS). PROJECT REGULATIONS HANDBOOK.
- International Organization for Migration – IOM (2020b), Helios Factsheet - IOM. Available at: <https://greece.iom.int/el/hellenic-integration-support-beneficiaries-international-protection-helios> (Accessed: 25/11/2020).
- Kritikos, G. (2020). Silencing inconvenient memories: refugees from Asia Minor in Greek historiography. *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
- Lamb, I. (2016). The Gates of Greece: Refugees and Policy Choices. *Mediterranean Quarterly*, 27 (2): 67-88.
- Papadopoulos, A. and Fratsea, L. (2019). Migration and Refugee Flows in Greece in the Post-Crisis Period: Exploring Different Claims for Socio-Spatial Justice. *Autonomie locali e servizi sociali*, 42 (3): 401-423.
- UNHCR (2020). Operational Portal Refugee Situations. Available at: http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179#_ga=2.138308464.1940079678.1606585635-1128680013.1604757576 (Accessed: 27/11/2020).

Ελληνόγλωσσες

- Εφημερίδα Ναυτεμπορική (2019). Στο 1% του πληθυσμού ανά περιφέρεια ο αριθμός των μετακινήσεων στην ενδοχώρα. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/1529990/st-petsas-sto-1-tou-plithusmou-ana-perifereia-o-arithmos-ton-metakiniseon-stin-endoxora> (Ανάκτηση: 23/11/2020).
- Εφημερίδα Το Ποντίκι (2019). Πόσες χιλιάδες πρόσφυγες θα δεχτεί κάθε περιφέρεια - Αναλυτικά τα νούμερα. Ανακτήθηκε από: <http://www.torontiki.gr/article/350409/poses-hiliades-prosfyges-tha-deh-tei-kathe-perifereia-analytika-ta-noymera> (Ανάκτηση: 24/11/2020).
- Εφημερίδα Πρώτο Θέμα (2020). «Helios»: Καμπάνια ευαισθητοποίησης για το ενταξιακό πρόγραμμα για πρόσφυγες. Ανακτήθηκε από: <https://www.protothema.gr/greece/article/1055106/helios-kabania-euaisththoroiisis-gia-to-edaxiako-programma-gia-prosfuges/> (Ανάκτηση: 28/11/2020).
- Νόμος 4555/2018. Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Εμβάθυνση της Δημοκρατίας - Ενίσχυση της Συμμετοχής - Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ - Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση - Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες διατάξεις. Εφημερίδα της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 133/19.07.2018).
- Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2018). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf> (Ανάκτηση: 29/11/2020).
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2020). Πρόγραμμα HELIOS - Hellenic Integration Support for Beneficiaries of International Protection. Ανακτήθηκε από: <https://migration.gov.gr/legal-migration/koinoniki-entaxi/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/programma-helios/> (Ανάκτηση: 25/11/2020).